

Вартилецька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

У практиці застосування щодо неповнолітніх правопорушників заходів кримінально-правового характеру примусові заходи виховного характеру є традиційним видом таких заходів і відіграють свою позитивну превентивну роль. Як засвідчують дані судової статистики, протягом 2004–2017 рр. частка неповнолітніх осіб, які були звільнені від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру збільшилася. Так, у 2004 р. примусові заходи виховного характеру було застосовано до 3,6 % неповнолітніх злочинців, в 2005 р. – до 3,6 %, в 2006 р. – до 4,6 %, в 2007 р. – до 4,0 %, в 2008 р. – до 5,2 %, в 2009 р. – до 5,0 %, в 2010 р. – до 6,4 %, в 2011 р. – до 5,4 %, в 2012 р. – до 7,4 %, 2013р. [1, с. 3]. Але в подальшому відбулися зміни в правозастосовній практиці і від 561 особи, щодо яких були застосовані примусові заходи виховного характеру в 2013 р., в 2014 р. ці заходи впливу реалізовані лише щодо 63 неповнолітніх, а в 2015 р. було постановлено тільки одне рішення суду такого змісту.

На сьогодні правозастосовна практика знову звернула свою увагу на даний вид кримінально-правової репресії. Так, у 2016 році місцевими загальними судами постановлено 342 ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру щодо 398 неповнолітніх. У 2017 році примусові заходи виховного характеру застосовані щодо 347 неповнолітніх [2].

Такі коливання у практиці застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх правопорушників вказують на існування проблем у правозастосуванні і підтверджують важливість аналізу теоретичних положень з законодавчою регламентацією цього заходу кримінально-правового характеру.

Ефективність реалізації системи заходів кримінально-правового характеру в значній мірі залежить від повноти та всебічного висвітлення сукупності ознак, що характеризують їх зміст, правові підстави та умови застосування. Водночас деякі питання з обраної проблематики залишилися недостатньо дослідженими. Зокрема, питання обґрунтованості застосування примусових заходів виховного

характеру при звільненні неповнолітніх від кримінальної відповідальності та відмінність підстав для застосування таких заходів зі звільненням від покарання, відмежування умов звільнення від покарання з випробуванням є недостатньо дослідженими в науці кримінального права. Ці та інші обставини підкреслюють необхідність наукового дослідження окресленої вище проблематики.

Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру відноситься до категорії звільнення за так званими не реабілітуючими обставинами. За таких обставин даний вид звільнення обумовлюється принципами соціальної справедливості, економії кримінальної репресії, доцільності та індивідуалізації відповідальності. Аналіз правозастосовчої практики свідчить, що суди не завжди чітко розмежовують підстави та умови застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх при звільненні їх від кримінальної відповідальності або звільнення від покарання. Звільняючи неповнолітніх злочинців від покарання, суди досить часто виносять ухвалу або постанову. Випадки постановлення судами саме вироків, якими приймається рішення про звільнення неповнолітніх від покарання і застосування примусових заходів виховного характеру, є, скоріше, винятком, ніж правилом.

Такі та інші проблеми в правозастосуванні проявляються через недосконалість кримінального закону, що призводить до помилок у судовій практиці. Вищевикладене дає підстави стверджувати, що є обґрунтованою та доцільною пропозиція Л.В. Герасимчук відмовитись від застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх у випадку звільнення їх від кримінальної відповідальності, і застосовувати ці заходи тільки у випадку звільнення їх від покарання із подальшим удосконаленням законоположень, які регламентують умови та підстави цього звільнення [1, с. 17]. Запропонована новація сприятиме подоланню дублювань та створенню правових передумов для правильного тлумачення норм Кримінального кодексу України у правозастосовчій практиці.

Водночас вивчення судової практики свідчить про недосконалість норм кримінального законодавства, які регулюють звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, що призводить до помилок у процесі застосування цих норм правозастосовними органами.

Таким чином, розглядуваний примусовий захід виховного характеру в межах системи заходів кримінально-правового характеру

виконує функцію своєрідного покарання і не може розглядатись як звільнення від покарання.

Інститут звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру в системі заходів кримінально-правового характеру повинні відповідати принципам гуманізму, справедливості, доцільності та обґрунтованості кримінальної відповідальності. На реалізацію завдань кримінальної відповідальності звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру повинно здійснюватися судом лише у випадках, в порядку та на умовах, передбачених кримінальним законодавством. З кримінального законодавства необхідно виключити норму щодо застосування примусових заходів виховного характеру при звільненні неповнолітніх від кримінальної відповідальності. Звільнення повинно здійснюватись на загальних підставах застосування такого заходу кримінально-правового характеру.

Положення кримінального процесуального законодавства також необхідно привести у відповідність до норм кримінального законодавства.

Саме нормами кримінального законодавства необхідно встановити обов'язок суду розглядати питання щодо застосування до неповнолітніх, які скоїли злочин, звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру з чіткою регламентацією підстав та умов такого звільнення.

Список використаних джерел

1. Герасимчук Л. В. Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру: автореф. дис. канд. юр. наук : 12.00.08 / Л. В. Герасимчук. – К., 2013. – 22 с.

2. Слуцька Т. Огляд судової статистики розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених неповнолітніми у 2016-2017 роках // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/blog/117843-zlochini-nepovnolitnikh-pro-scho-govorit-statistika>